

ŽVILGSNIS Į MIESTĄ – ŽVILGSNIS Į SAVE

Ar miestų tapatybė turi teisę keistis drauge su gyventojų tapatybe?

Inga LUKŠYTĖ

Lietuvos gyventojų migraciją jei ne į užsienį, tai bent į Vilnių specialistai sieja ne tik su finansinėmis problemomis. Žmonės kartais tiesiog ieško įdomesnio, spalvingesnio gyvenimo, nes nori daugiau nei pasimatymų su kaimynais gyvybingiausioje, anot vieno urbanisto, kai kurių šalies miestelių vietoje – dėvėtų drabužių turgelyje.

Įvaizdžio modeliavimo priemonės

Miestai apmiršta, nes kartais neatsiranda kas primintų, kad kurti ir puoselėti savitą miesto veidą yra ne mažiau svarbu negu rasti pinigų kelio duobei užlopyti. Pasididžiavimas savo miesto išskirtinumu – vienas motyvų, verčiančių jaunimą atkliausiai ieškoti galimybių likti prie savo šaknų. Beje, specialistai pabrėžia, kad kuo miestas mažesnis, tuo lengviau atskleisti jo tapatumą.

Tapatumo sąvoka iki šiol laikoma literatūrine. O ir pats miesto tapatumas neretai siejamas tik su jo istorija, paveldo išsaugojimu ir papročių puoselėjimu, pamirštant šių dienų realijas. Tuomet kyla įvairių priešpriešų: politikų ir verslininkų, architektų ir paveldosaugininkų, aplinkosaugininkų ir miestelių bendruomenių.

Pasak architekto, studijos „Aketuri architektai“ vadovo Luko Rekevičiaus, miesto tapatumas gali būti nusakomas suskaidant šią sąvoką į tris pagrindines grupes. Tai – gamtos sukurti tapatumo ženklai, tokie kaip reljefas, vandenys, augmenija; socialiniai bei kultūriniai tapatumo ženklai – vyraujamas verslas, gyventojų tautybė ir rasė, išsilavinimas, viešasis saugumas, valdžios forma; galiausiai – žmogaus sukurti tapatumo ženklai, pavyzdžiui, urbanistika, architektūra, viešosios erdvės. Pastarasis sluoksnius yra dinamiškas, nuolat atsinaujinantis, besikeičiantis kartu su jį kuriančiais žmonėmis.

Miestas gali būti niekuo neišskiriamas, bet įsikūręs labai gražioje vietoje. Tad gamtinė aplinka ir tampa jo išskirtinumu. Reljefas ir gamta keičiasi nedaug ir nedažnai, nors kai tai vyks-

G. Bartuškos nuotr.

ta, jų įtaka būna didžiulė. Pavyzdžiui, kai pastačius Kauno hidroelektrinę vanduo užliejo Nemuno slėnį, buvo išskeldinti užlietų kaimų gyventojai, pasikeitė žmonių įpročiai, o šiandien Kauno marios traukia būrius poilsiautojų.

Socialinis ir kultūrinis kontekstas, anot L. Rekevičiaus, mažiausiai matomas, bet labiausiai kinta. Pavyzdžiui, miestų ar miestelių gyventojai, kurie visuomenėje jaučiasi saugiai, stato žemesnes tvoras. Jei mieste pirmiausia į akis krinta aukštos tvoros, vadinasi, žmonės nesijaučia saugūs.

Architektas Tomas Grunskis yra rašęs apie diktato architektūrą. Jis teigė, kad miestas geriausiai atspindi jį kūrusių visuomenę. Pavyzdžiui, diktato architektūrai būdingos aiškios ašys, vertikalūs dominuojami paminklai, ilgos alėjos.

„Miestas yra sklandus, kai visi tapatumo ženklai dera tarpusavyje. Tik suprantant, kokios yra konkretaus miesto tapat-

Lukas REKEVIČIUS
Architektas

„Žmonių tapatybė pasikeitė, o miesto tapatybei keistis kartu neleidžiama, stengiamasi išlaikyti muziejinę formaline pamirkytą praėjusių amžių didybės nuotaiką. Aš siūlau adekvačiai ir XXI amžiaus priemonėmis reaguoti į besikeičiančią miesto žmonių tapatybę.“

tumo dalys ir kaip jos viena kitą papildo, galima kryptingai planuoti vientisą bet kurio miesto urbanistinį, architektūrinį, ekonominį, kultūrinį, socialinį įvaizdžio modelį, kuris būtinas siekiant pritraukti turistų, akcentuoti miesto ar teritorijos išskirtinumą, darniai plėtrai“, – įsitikinęs L. Rekevičius.

Ką siūlo istorija

2012 metais Lietuvos marketingo asociacijos (LiMA) atliktas tyrimas parodė, kad Jonava iki šiol siejama su chemijos pramone, o Panevėžys – su nusikaltėlių gaujomis. Vis dėlto, pasak L. Rekevičiaus, vieną dieną nusprę-

DR. DANGIRAS MAČIULIS
ISTORIKAS, LIETUVOS
ISTORIJOS INSTITUTO
XX AMŽIAUS ISTORIJOS
SKYRIAUS MOKSLO
DARBUOTOJAS, VILNIUS

Abejočiau miesto, kaip urbanistinio darinio siaurąją prasme, galia turėti tapatybę ir manyčiau, kad pirmiausia derėtų kalbėti apie miesto gyventojų tapatybę ar tapatybes. Klausimą, kokia, pavyzdžiui, šiandien yra vilnietiška ar šiaurietiška tapatybė ir kokie jos skirtumai, perleisčiau sociologams, nors turiu įtarimų, kad jiems būtų nelengva net ir atlikus tyrimus įvardyti aiškias tapatybių takoskyrą. Manau, konkrečiau galima kalbėti apie miestų įvaizdžius – buvusius, esamus ir kuriamus.

Pavyzdžiui, atsigręžę į sovietmetį rasime nepaprastai kryptingai, beveik

ABEJOTINOS VERTYBĖS

G. Bartuškos nuotr.

penkmetį iki 1986 metais paminėto jubiliejinio Šiaulių miesto 750-ojo gimtadienio kurtą Šiaulių kaip Saulės miesto įvaizdį. Šioje Saulės miesto vaizdinio kūrimo kampanijoje būta išties įdomių architektūrinių sprendimų: vieni buvo įgyvendinti, kiti liko popieriuje. Vieni virto miesto simboliais, o kitus jau spėta pamiršti.

Architektūra tokiais atvejais veikiausiai tampa išskirtiniu instrumentu, padedančiu miesto erdvėje įkūnyti pasirinktą vaizdinį. Iš viršaus peršamo

vaizdinio tvarumas priklauso nuo to, ar miestelėnai jį priims. Regis, ir šiandien oficialus Šiaulių miesto įvaizdis grindžiamas Saulės miesto idėja, tačiau neteko girdėti, kad kas nors sakytų: „Esu Saulės miesto žmogus.“ Kaip istorikas žvelgdamas į šią dieną konstruojamus miestų įvaizdžius manau, kad jų kūrėjai kartais gerokai pervertina savo inžinerinius gebėjimus ir valingo sprendimo galią, bandydami sociumui pasiūlyti tai, kas neturi istorinio pamato ir yra abejotina vertybė patiems miestelėnams.

Doc. dr. Jekaterina LAVRINEC
Miesto antropologė

„Išpūdis apie miestus formuojasi sunkiai artikuliuojamų kūniškų ir emocinių kasdienių patirčių pagrindu. Mes su džiaugsmu prisimename miestus, kuriuose patogų vaikščioti, ilsėtis ir dirbti, kurių viešosiose erdvėse yra įdomių elementų, miestus, kurių gyventojai yra malonūs. Į tokius norisi grįžti.“

ti, kad Lietuva taps, pavyzdžiui, drąsia šalimi, neužtenka – toks įvaizdis būtų dirbtinis. „Miesto įvaizdis turi gimi paremtas tapatybe ir stipriosiomis ypatybėmis. Įvaizdžio neįmanoma sukurti dirbtinai, o jei ir pavyks, geriausiai atveju jis sudomins autobusą turistų iš Kinijos“, – komentavo architektas. Tačiau miesto įvaizdis pats savaime signalizuoja apie dirbtinumą.

Kas kita, pašnekovo teigimu – miesto pasakojimai (naratyvai). Jie – miesto kultūrinio tapatumo sluoksnio dalis, kurią galima išryškinti ir plėtoti net tada, kai jokio kito išskirtinumo nėra. Galbūt miestelis yra senas žydų bendruomenės centras, galbūt – Napoleono laikų karo stovykla, gal jis garsus namine degtine ar kontrabandininkais,

o gal tuo, kad iš jo emigravo 80 proc. gyventojų, arba tai tiesiog yra nuobodžiausias pasaulyje miestelis. Viskas, anot L. Rekevičiaus, verta pasakojimo.

Nedideliuose miesteliuose išpūdingos architektūros nėra, tačiau yra kaimo trobų, kurios galbūt ne mažiau vertingos, ir gamtinė aplinka, ir galbūt seni istoriniai įvykiai – to pakanka, kad miestelio tapatybė būtų stiprinama ir puoselėjama.

Ašis – bendruomenė

Labiausiai keičiasi nuo žmogaus priklausiančios tapatybės dalys – architektūrinė bei urbanistinė aplinka ir sociokultūrinis kontekstas. Kas atsitinka, kai taikomi labai griežti riboji-

mai architektūrinės bei urbanistinės aplinkos plėtrai? Kai senamiesčių ar miestelių struktūra ir architektūra saugoma pamirštant, kad čia nebegyvena tie žmonės, kurie tuos miestus pastatė?

Pavyzdžiui, Neringą siekiama palikti žvejų gyvenvietę, nors daugelis Neringos gyventojų šiandien dirba Klaipėdoje, naudojami elektroniniu paštu, turi verslą. „Žmonės jau nebėra žvejai, ir juos traukia ne žvejų kaimelis, o unikali gamtinė aplinka ir paslaugos, kurias jie gali gauti, – neabejoja L. Rekevičius. – Taigi gana stiprus miesto tapatumas nuodijamas, nes stengiamasi jį padaryti dirbtinį. Žmonių tapatybė pasikeitė, o miesto tapatybei keistis kartu neleidžiama, stengiamasi išlaikyti muziejinę formaline pamirkytą praėjusių amžių didybės nuotaiką. Aš siūlau adekvačiai ir XXI amžiaus priemonėmis reaguoti į besikeičiančią miesto žmonių tapatybę.“

Praktikoje – retenybė

Miesto antropologė, tarpdisciplininės miesto studijų ir kūrybinių iniciatyvų platformos „Laimikis.lt“ kūrėja, Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) Kūrybos verslo komunikacijos katedros doc. dr. Jekaterina Lavrinec pritaria L. Rekevičiaus nuomonei: kuriant miesto įvaizdį pirmiausia identifikuojamas jau turimas

NAUJOKAI MIESTE

ROBERTAS KANYS
FOTOGRAFAS, KAUNAS

Manau, nėra jokios miesto tapatybės, tai – fantazijos vaisius. Tu savo gimtąjį miestą įsivaizduoji arba ne. Sakoma, tikrojo miestiečiu tampama ne iš karto, tik trečioje kartoje, vadinasi, Lietuvoje ne tiek jau daug tikrųjų miesto gyventojų. O dabar ir jų beveik neliko, nes didelė dalis išvyko į kitus miestus ir viską pradėjo nuo nulio.

Kaunas, galima sakyti, savo kvapą jau išleido – per 23 metus išvyko apie 100 tūkst. gyventojų. Apskritai lietuviai į miestus aktyviausiai kėlėsi po 1918-ųjų. Kaunas tuo metu tapo pirmuoju lietuvinamu miestu, ir jam neblogai sekėsi. Deja, likimas buvo nepalankus,

ir barbarai užvaldė ne tik Kauną, bet ir likusį kraštą. Padariniai – akivaizdūs.

Architektūra – visuomenę valdančio elito žaislas. Jos kokybė priklauso nuo to, kiek tas elitas sąmoningas ir kiek finansų tam paaukoja. Tarpukario valdantieji lygiavosi į Europos miestus, čia ir gimė Kauno, kaip lietuviškiausio miesto, aura. Sovietinis periodas – proletarinės estetikos laikotarpis ir pavyzdys. Tuomet Rusijos didmiesčiuose vyravusios mados buvo perkeltos ir į Lietuvą. Senoji architektūra, nors ir

apgriuvusi – išlaikyta, o naujoji kurta atsižvelgiant į tarpukario madas. Sovietinis periodas finišavo visiškai ir galutinė liaudies masių pergalė, miesto kaip darinio nebeliko.

Kolūckio tipo gyvenviečių ir kolektyvinių sodų mišinys – toks šiuolaikinių statybų stilius.

IŠSKIRTINUMO IŠSAUGOJIMAS

Miestai yra savita visuomenės integracijos forma. Jų dydis ir forma kinta istoriškai ir priklauso nuo valstybės padėties, urbanistinių koncepcijų, miesto gyventojų sudėties, jų materialinio pajėgumo. Meninis mieste gyvenančių tautų, miesto savininkų skonis lemia jo individualumą ir skirtingumą nuo kitų. Miesto tapatybę formuoja jame gyvenantys žmonės, istorinės jų tarpusavio bendravimo ir sugyvenimo tradicijos, jų tradicijų tęstinumas moderniaisiais laikais. Miesto išskirtinumo išsaugojimas yra būtinas globalėjančiame pasaulyje, nes įdomu yra tai, ko nėra kitur.

Ryškiausias Kėdainių išskirtinumo bruožas – daugiakultūriškumas. Nuo XVII amžiaus Kėdainiai buvo įvairių tautybių ir religinių konfesijų miestas. Čia stovėjo dvi evangelikų reformatų bažnyčios: vienoje jų pamaldos vykdavo lietuvių, o kitoje – lenkų ir škotų kalbomis, evangelikų liuteronų bažnyčia, rusų stačiatikių cerkvė, senoji Šv. Jurgio katalikų bažnyčia, sinagoga.

Centrinėje miesto dalyje, prie pagrindinės Didžiosios pilies gatvės ir Didžiosios rinkos turgavietės, gyveno evangelikai reformatai, kairiojoje miesto pusėje, vadinamoje Užnevėžiu, aplink Šv. Jurgio bažnyčią, nuo seno gyveno katalikai, Jonušavoje – vokiečiai, aplink Knypavos aikštę – rusai, o aplink Senąją rinką – žydai. XVI–XVII amžiais Kėdainiai buvo vienas svarbiausių reformacijos centrų Lietuvoje, o nuo XVIII amžiaus garsėjo įtakingos ir religingos žydų bendruomenės dėka. Jos kvietimu mieste kurį laiką mokėsi ir to meto šviesuolis Vilniaus Gaonas Eliahu (Eliahu ben Solomon Zalman). XIX amžiuje Kėdainių žydų dėka miestiečiai pradėjo masiškai auginti agurkus, o tarpukariu – ir pomidorus. Sunaikinus žydų bendruomenę daržininkystės tradicijos nenutrūko, jas sėkmingai tęsė čia gyvenantys lietuviai.

XIX–XX amžiaus pirmojoje pusėje Kėdainiai iš aplinkinių rajonų išsiskyrė ir lenkų tautybės žmonių gausa. Garsiausias jų atstovas – 1911 metais Šetenuose gimęs rašytojas, Nobelio premijos laureatas Czesław Miłoszas.

Tapatybė – kintamas dalykas. Tai, kuo save laikė XVII amžiaus Kėdainių miesto gyventojas ir kuo save laikė XX amžiaus gyventojas, yra skirtingi dalykai. Iki pat XX amžiaus pradžios tautinei lietuvių tapatybei nebuvo reikšminga kalba. Svarbiausias veiksnys buvo religija ir gyvenimas Lietuvoje. Vyraujamą padėtį Lietuvoje užėmė katalikų tikėjimas, todėl lietuvių požiūris į kitatikius visada buvo atsargus, į juos žvelgta su nepasitikėjimu. Pavyzdžiui, Kėdainiuose ir Šiaurės Lietuvoje gyvenusius lietuvius evangelikus reformatams katalikai vadindavo „bambizais“, jų nelaikė savais, nors jie ir kalbėjo lietuviškai.

Su dar didesniu atsargumu žvelgta į žydus – jų tradicijų neišmanymas ir nesupratimas sukūrė daug stereotipų. Šiuos neretai sustiprindavo dar ir katalikų dvasininkai. XX amžiaus ketvirtą dešimtmečio pabaigoje, kaip prisimena senieji kėdainiškiai, tėvai jiems drausdavę eiti per žydų kvartalą, nes esą pagausią žydai.

Vokiečius, gyvenusius Kėdainiuose, žmonės gerbdavo, nes dauguma jų buvo gydytojai ir vaistininkai. Tačiau artimiau su jais nebendraudavo, laikydavosi per pagarbų atstumą. Evangelikų liuteronų bažnyčią mieste ir iki mūsų dienų kėdainiškiai vadina vokiečių „kirche“. Su lenkais situacija buvo kiek kitokia, nes lietuvius ir lenkus sieja ta pati katalikų religija. Todėl lietuviams Kėdainių krašte mokėti lenkų kalbą buvo įprastas dalykas. Net iki pat 1929 metų miesto katalikų bažnyčiose lietuvių kalba pamaldos nevyko.

Situacija pamažu keitėsi po 1926 metų prezidento Antano Smetonos organizuoto perversmo. Valdžia pradėjo griežčiau kontroliuoti lenkų mokyklas ir daugiau dėmesio skirti lietuvių kalbos mokymui. Po Antrojo pasaulinio karo, nors lenkiškai kalbančių žmonių Kėdainių krašte buvo gana daug, lenkiškų mokyklų sovietų valdžia steigti neleido. Taigi atsižvelgiant į tai, kad kalba yra pagrindinis tautinės tapatybės išsaugojimo veiksnys, galima daryti prielaidą, kad Kėdainių regione gyvenę lenkai, neturėdami galimybės mokytis gimtąja kalba, perėjo į kitas etnines grupes.

AUDRONĖ PEČIULYTĖ
KĖDAINIŲ KRAŠTO
MUZIEJAUS
DAUGIAKULTŪRO
CENTRO VADOVĖ

Konfesiniai pokyčiai irgi susiję su tautiniais pokyčiais. Sovietų laikais, kai buvo diegiama priverstinė visuomenės ateizacija, gyventojų surašymo anketose nebuvo religijos grafos. O 2001 metų surašymas parodė, kad Lietuvos visuomenė ir tautiniu (daugiau nei 83 proc. lietuvių), ir religiniu požiūriu yra gana vienalytė. Daugumą sudaro katalikai. Kėdainių regionas, senoji Lietuvos reformacijos sostinė, šiai tendencijai neatsispyrė. Palyginti su katalikiškąja dauguma, protestantai čia sudaro tik menką dalį. Kėdainiai tampa vis vienalytiškesiu regionu, kur vyrauja lietuvių kultūra.

XXI amžiuje situacija labai greitai keičiasi, anapilin iškeliauja ta karta, kuri prisiminė greta lietuvių gyvenusius žydus, vokiečius, lenkus. Todėl reikia skubėti užfiksuoti nematerialųjį paveldą: pasakojimus, patarles, priežodžius, istorijas, ir išsaugoti materialųjį. Be aktyvios vietos bendruomenės veiklos panaudojant sukauptą medžiagą, tai bus tik muziejaus eksponatai, o restauruoti pastatai – tik gražios sienos. Istoriją kuria žmonės, todėl vienas svarbiausių muziejininkų, kultūros darbuotojų darbų – išsaugoti ir puoselėti savo miesto ar krašto išskirtinumą. Tačiau reikia gerai apgalvoti, kokį praeities paveldą mes iškeliamo į pirmą vietą, ir nenuieiti lengviausiu keliu, pavyzdžiui, Kėdainius pristatant kaip agurkų sostinę.

V. Bečelio nuotr.

miesto potencialas, išsižiūrėta į natūraliai susiklosčiusias tradicijas.

„Miesto reprezentacija turi atitikti miesto gyventojų gyvenimo būdą, o ne konfliktuoti su juo. Jau egzistuojančios praktikos, pavyzdžiui, miestelyje vykdoma prekyba turgelyje, yra savotiškas stuburas, aplink kurį galima plėtoti kitas veiklas ir pamažu apauginti kūrybinėmis veiklomis. Tik netoliaregiškos miesto valdžios veiksmai gali panaikinti šį galingą miestelio gyvybingumą palaikantį išteklių. Juk žvelgiant iš miestų strategų perspektyvos, turgus atrodo veikiau kaip netvarkos ir chaotiškų ekonominių santykių vieta. Miesto įvaizdis ir neturi būti sterilus, blizgantis: jo patrauklumą lemia lokalių praktikų – jo gyventojų veiklos ir gyvenimo būdo – savitumas“, – komentavo J. Lavrinec.

Miesto įvaizdis, anot VGTU dėstytojos, neretai tapatinamas su išskirtine architektūra – atpažįstami architektūriniai objektai tampa miesto simboliais. Bet jų nepakanka siekiant sukurti patrauklaus ir gyvybingo miesto įvaizdį. „Prieš porą metų teko bendradarbiauti su Škotijos miestelio Sterlingo savivaldybe, verslo atstovais ir miesto bendruomene – aptarėme jų miesto įvaizdžio kūrimo klausimus. Šiame regione populiarus turistavimo būdas yra toks: turistai siekia apkelti kuo daugiau Škotijos miestelių, trumpai apžiūrėti senovines pilies ir pasigrožėti miesto apylinkėmis, bet neužsilikti miesto centre. Netgi įspūdinga senovinė pilis negarantuoja turistų investicijos į vietos ekonomiką“, – sakė pašnekovė.

Nuo XVII amžiaus buvusiame įvairių tautybių ir religinių konfesijų mieste šiandien didžioji dauguma gyventojų – lietuviai.

Naujos idėjos miestui

Šiuolaikinėse diskusijose apie miesto įvaizdžio formavimo strategijas nemažai dėmesio skiriama miesto festivalizacijos idėjai: festivaliai iš tiesų pritraukia turistų srautus ir prisideda prie miesto žinomumo. Bet savaime jie negali tapti įvaizdžio veiksniumi. Mažesniuose miesteliuose festivaliai neretai formuoja laikinus šventinius getus. Jeigu vietos gyventojai neprisideda prie festivalio organizavimo arba jame nedalyvauja, tokio tipo šventės tėra laikina intervencija.

Šiuolaikinėje urbanistikos praktikoje egzistuoja vietų kūrimo (angl. *placemaking*) koncepcija, kuri, pasak J. Lavrinec, gali tapti miestų įvaizdžio kūrimo arsenalo dalimi. Ji orientuota

būtent į miesto erdvių reorganizavimą mažu masteliu, prisidedant miesto gyventojams – taip siekiama miesto erdves paversti jaukesnėmis, patogesnėmis naudoti, patraukliomis emociškai.

„Įspūdis apie miestus formuojasi sunkiai artikuliuojamų kūniškų ir emocinių kasdienių patirčių pagrindu. Mes su džiaugsmu prisimename miestus, kuriuose patogų vaikščioti, ilsėtis ir dirbti, kurių viešosiose erdvėse yra įdomių, netikėtų, interaktyvių elementų, miestus, kurių gyventojai yra malonūs. Į tokius norisi grįžti“, – įsitikinusi VGTU dėstytoja.

Urbanistikos skiltyje siūlome skaityti šios temos tęsinį – architektės INDRĖS RUSECKAITĖS straipsnį apie gyvenamųjų rajonų savitumą.

44 p.